

POPULORUM PROGRESSIO

Av ambassadör HUGO TAMM

Påven Paulus VI:s i år utfärdade encyklika, "Populorum Progressio", torde i många avseenden vara ett av vår tids märkligaste dokument. Encyklikan analyseras och kommenteras i denna artikel av ambassadör Hugo Tamm.

Den av påven Paulus VI under påskhelgen 1967 utfärdade encyklikan (rundskrivelse) "Populorum Progressio" — "Om Folkens Utveckling" — torde med sannolikhet komma att inträngas bland den aktuella epokens märkligare offentliga dokument såväl med hänsyn till bakgrunden och innehållet som till ämnets vikt och målsättning. Rundskrivelsen — vartill en svensk text utgivits i särtryck av den i Uppsala utkommande katolska tidskriften Credo — är den nu-

varande påvens femte encyklika med ett omfång av cirka 10 000 ord. Paulus VI lär ha arbetat härpå under flera år, varvid sex olika versioner förelegat, innan den slutliga texten godkändes i februari 1967. Rundskrivelsen, som i likhet med Johannes XXIII:s berömda encyklikor "Mater et Magistra" och "Pacem in Terris" ej blott riktar sig till katoliker utan "till alla människor med god vilja", anknyter innehållsmässigt till tidigare stora sociala encyklikor av Leo XIII (Rerum Novarum 1891), Pius XI (Quadragesimo Anno 1931), vissa budskap av Pius XII, Johannes XXIII:s citerade rundskrivelser samt framförallt till andra Vatikankonsiliets pastorala konstitution, "Gaudium et Spes" angående katolska kyrkans förhållande till världen av idag. "Populorum Progressio" uppvisar emellertid vissa särdrag och innebär på några punkter en accentförskjutning med starkare betoning av globala perspektiv än tillförne och större hänsynstagande till kollektiva aspekter av det sociala livet. Påvens typiska personliga stil med en kombination av andlig klarhet, realism och profetisk glöd genomtränger skrivelsens

innehåll. Genom det avsiktliga tillkännagivandet av encyklikans förestående publikation under påskdagscelebrationen önskade Paulus VI ge uttryck åt en fundamentalt förhoppningsfull attityd till de däri behandlade spörsmålen, även om han, kanske mer än de flesta, klart inser de enorma svårigheter och hinder, som föreligga för en harmonisk lösning härav inom en överskådlig framtid. Tilläggs må att Paulus VI:s vidsträckta resor som kardinal till Sydamerika 1960 och Afrika 1962 samt som påve till Palestina och Indien ävensom till Förenta Nationernas generalförsamling (1965) och de erfarenheter och intryck han därunder fått starkt präglat "Populorum Progressios" utformning. Ingen tidigare encyklika uppges ha rönt en sådan internationell uppmärksamhet i massmedia och övervägande positivt mottagande och intresse, låt vara att kritiska synpunkter ej saknas, varom mer i det följande.

Bakgrunden till uppläggnen av encyklikan torde i korthet kunna sammanfattas sålunda. En omfattande förnyelse av det sociala livet i denna period har framförallt påskyndats av två omständigheter; i första hand en alltmer utbredd uppfattning om varje människas värdighet, moraliska likställdhet och rätt — full och utan diskriminering — till en bättre och rättvisare levnadsstandard och livsföring; i andra hand de betydande tekniska framstegen som skapat

möjligheter att i allt högre utsträckning tillfredsställa mänskliga behov och närma folken till varandra. De alltjämt bestående och i vissa fall ökade extrema motsättningarna mellan rikedom och fattigdom, lyx och primitivitet hade i belysning härav kommit att framstå som allt outhärdligare och framkallat en ökad och oroande spänning och skärpta konflikter i världen.

Det är denna situation som påven exponerar med ett allvar och en vidsynthet, som svarar mot ämnets komplicerade natur. Redan "Mater et Magistra" betecknade det fundamentala problem som behandlas i encyklikan, utvecklingsfrågan, som det viktigaste i den nuvarande tidsåldern.

Liksom Leo XIII i slutet av förra århundradet i oförblommerade ordalag vände sig mot de orättvisor som vidlåde arbetsförhållandena och de sociala och ekonomiska relationerna under dåvarande samhällsordning, riktar Paulus VI en enträgen och nästan brinnande vädjan till alla folk och människor att genom en samfällid aktion söka lösa det ytterst allvarliga moraliska spörsmålet angående de orättmätiga skillnader, som separerade ett relativt fåtal utvecklade länder från majoriteten av andra, vilka alltjämt ofta levde under betingelser som vore oförenliga med elementära krav på mänsklig värdighet.

I encyklikan, som omfattar två

huvuddelar varav den första behandlar människans totala utveckling och den andra mänsklighetens utveckling i en anda av solidaritet, analyseras och fördjupas utvecklingsbegreppet utöver vad som vanligen innefattas i definitionen härav. Den kan självfallet ej bli tal om att inom ramen för denna artikel söka att kommentera hela det omfångsrika och på argument, synpunkter och motiveringar rika aktstycket. I första hand skola några viktiga punkter beröras, särskilt sådana som kunna erbjuda mera direkt intresse ur svensk synvinkel.

Anknytande till den av Johannes XXIII samt i "Gaudium et Spes" tillämpade induktiva metoden utgår "Populorum Progressio" från en kort och elementär men pregnant beskrivning av den konkreta verkligheten, som utmynnar i vissa principer och orienteringar av huvudsakligen moralisk natur som vägledning för en harmonisk reglering av de utestående problemen. Bland angivna fakta märkas följande: alla individers alltför ofta gäckade längtan efter ett människovärdigt liv på alla nivåer; de nya folkens strävan efter en total oavhängighet ej blott politiskt utan även kulturellt, socialt, ekonomiskt och mänskligt; vidgande av klyftan i standardnivå mellan fattiga och rika länder; konflikten mellan nedärvda kulturer och industrialismens nymodigheter samt mellan generationerna; vidare ständiga

frestelser att förledas av totalitära ideologier till våldsaktioner för övervinnande av outhärdliga situationer.

I detta avsnitt behandlas även i korthet "kolonialismen" som visserligen kritiserar för en opportunistiska makt- och intressepolitik men å andra sidan röner erkännande för betydande insatser såsom nedbringande av okunnighet och sjukdom, utbyggande av kommunikationer, levnadsstandardens förbättrande samt upprättande av bestående samhällsstrukturer.

Kyrkan och utvecklingen

Ett viktigt avsnitt av encyklikan som förtjänar en särskild uppmärksamhet för en förståelse av innebörden i Paulus VI:s sociallära handlar om den katolska kyrkan och utvecklingen.

Under framhållande av missionärernas betydande och oegennyttiga insatser jämväl på materiella och kulturella områden i u-länderna betonar påven att lokala och privata initiativ i dagens läge vore helt otillräckliga. Situationen krävde en omfattande gemensam aktion (ett återkommande ledmotiv i rundskrivelsen) baserad på en klar insikt i samtliga ekonomiska, sociala, kulturella och andliga aspekter härav. Här följer några relevanta passager om Kyrkans uppgift i världen och den kristna synen på utvecklingen.

Kyrkan önskade ej blanda sig i

politiska frågor utan enbart fullfölja sin uppgift att fortsätta Kristi Verk: vittna om sanningen, ej fördöma utan frälsa, att tjäna, ej bli betjänad. Kyrkan levde emellertid i historien och måste "beakta tidens tecken och tolka dem i evangeliets ljus". Hon delade mänsklighetens högsta aspirationer och led av att se dessa hämmade. Kyrkan önskade erbjuda världen något som hon måhända ensam vore helt i besittning av, nämligen en totalsyn (vision) på människan och mänskligheten. En kommentator i den officiösa vatikantidningen "Osservatore Romano" konstaterar att man här konfronteras med encyklikans djupaste innebörd. Såväl i själva encyklikan som i auktoriserade analyser härav understrykes att kyrkans uppgift ej vore att söka förordade tekniska lösningar för att reformera samhällets struktur, hennes medverkan vore av andlig och moralisk art och ginge bl. a. ut på att stimulera till nya initiativ och väcka människornas samveten till medvetande om nya förpliktelser i världen. Påven är här, liksom i många andra sammanhang, även angelägen att framhålla, att de sociala problemen ej kunna lösas utan en inre förändring i människornas hjärtan genom utvecklande av en djupare och effektivare altruism i världsformat.

Såsom en utgångspunkt och väsentlig förutsättning för en harmonisk ekonomisk och social utveckling anknyter encyklikan till den

klassiska av Nya Testamentet och kyrkofäderna omfattade traditionen om de jordiska tillgångarnas universella destination, som även behandlats i tidigare socialencyklikor, utan att dock så radikala konsekvenser dragits som här. Huvudpunkten är att om jorden existerade för att skänka var och en nödvändiga medel för utkomst och tillfälle till utveckling, hade varje människa även en rätt att själv erhålla vad hon behövde. Alla andra rättigheter, inklusive egendomsrätt och fri handel, vore underordnade detta mål. Rätten till privategendom vore ej orubblig eller ovillkorlig. Ingen hade rätt att exklusivt utnyttja sitt överflöd, när andra saknade det nödvändigaste. Därest eventuella konflikter skulle uppstå mellan den privata äganderätten och det allmännas fundamentala krav, ålåde det statsmakten att bemöda sig att lösa dessa under aktivt bistånd både av enskilda och olika samhällsgrupper. Det allmännas väl fordrade jämväl expropriation av "asocial" egendom under vissa speciella förutsättningar, därest t. ex. vissa egendomar, som utgjorde hinder för den kollektiva välfärden, genom sin enorma storlek respektive otillräckligt utnyttjande, åsamkade stor skada för hela landets intressen resp. grovt kränkte fundamentala mänskliga rättigheter. Denna passage alluderar icke minst på eventuella jordreformer i länder där latifundiesystemet eller därmed

liknande förhållanden rådde såsom på många håll i Latinamerika.

Kapitalism, kommunism, revolution

Ett intressant och omdiskuterat avsnitt innehåller några huvudsynpunkter på industrialiseringen och den liberala kapitalismen. Industrialiseringen betecknas som ett tecken på utveckling och en viktig faktor i densamma, nödvändig för den ekonomiska tillväxten och för mänskliga framsteg. Tyvärr hade emellertid på basis härav byggts upp ett system som påven med instämmande i Pius XI:s tidigare kritik rubricerade som en tygellös liberalism, i vilken profiten vore det väsentliga motivet för ekonomisk expansion, fri konkurrens dess högsta lag och privatägda produktionsmedel en orubblig rättighet utan gränser eller motsvarande samhällseliga förpliktelser. Få av rundskrivelsens paragrafer torde ha blivit mer föremål för kritiska anmärkningar t. ex. att påven velat underkänna det kapitalistiska samhällsskiktet som sådant respektive att hans synpunkter var förlegade, då denna form av kapitalism tillhörde det förflutna, m. m.

Härtill torde kunna genmälas i första hand att även om "Manchester-liberalismen", i olika former, till följd av utvecklingen i betydande utsträckning övervunnits i västerländska industristater, densamma, låt vara bemängd här och var med feodala element, alltjämt

florerar inom stora delar av den övriga världen, icke minst i Sydamerika. Paulus VI understryker ju även klart kapitalismens förtjänster och uppges från initierat håll i sin kritiska bedömning snarare ehuru väl ej uteslutande åsyfta att förebygga och varna mot framtida kränkningar av arbetets ära och värdighet inom ramen för ett mera fulländat socialt system, än påtala den kapitalistiska ordningens negativa sidor i det förflutna respektive i närvarande tid.

I anslutning till vissa reflexioner om arbetets innebörd och i djupare mening samverkan med Skaparen framhålles, att under rådande orättvisor, där hela folk levde i skriande nödläge och beroendeställning, som berövade dem varje möjlighet till initiativ, personligt ansvar, kulturellt framsteg eller deltagande i samhällets liv, frestelser att med våld åstadkomma en ändring häri kunde bli mycket starka. Med reservation för vissa exceptionella situationer såsom i fall av långvarigt tyranni, undergrävande av fundamentala mänskliga rättigheter och hela landets välfärd, förkastas dock revolutionen uttryckligen såsom givande upphov till nya orättvisor, rubbningar och katastrofer. Ett verkligt ont bör ej bekämpas med något ännu värre, framhäves i rundskrivelsen.

En annan kritik mot encyklikan är att denna ej direkt tagit ställning mot kommunismen. Det må här erinras om att katolska kyr-

kan med början från Johannes XXIII och sedermera i Vatikankonciliet numera efter ingående debatter tagit avstånd från att uttryckligen fördöma något särskilt politiskt-ekonomiskt system. Däremot innehåller encyklikan ett klart underkännande av varje socialt program, baserat på en ateistisk och materialistisk filosofi, som ej respekterade andliga och mänskliga värden. Såsom i annat sammanhang antydes varnar encyklikan även för riskerna av en integral kollektivisering i samband med utvecklingsprogrammets uppställande. Slutligen må här tillfogas, att en av grundförutsättningarna för tankegången i rundskrivelsen är att varje med tvång vidmakthållet system vore dömt att i sinom tid försvinna, därest den fria världen konsekvent fullföljde sina ansträngningar att möjliggöra folkens framsteg. Otivelaktigt är att den kommunistiska pressen för egna propagandistiska syften utnyttjat vissa passager i rundskrivelsen främst kritiken mot liberalismen och fredsproklamationerna.

Program och planering

Enbart slumpartad samverkan av privata initiativ räckte ej för att bekämpa orättvisor som påkallade skyndsamma och effektiva åtgärder i syfte att garantera en framgångsrik utveckling. Samordnande program krävdes, varvid det i första hand tillkomme statsmakten att välja och fastställa objekt, mål och

medel, i samband varmed dock måste tillses, att privatinitiativ och självständiga organisationer beredes möjlighet att ansluta sig till insatserna för att undvika en fullständig kollektivisering eller en godtycklig och frihetsinskränkande planering som hindrade människan att utöva sina fundamentala rättigheter. Varje program hade sitt existensberättigande om detsamma stode i mänsklighetens tjänst genom att minska en orättvis fördelning, bekämpa diskriminering samt ge människan möjlighet att själv vara ansvarig för sin materiella välfärd, moraliska andlighet. Morgondagens teknokrati kunde förorsaka minst lika mycket lidande som gårdagens liberalism. Den ekonomiska tillväxten berodde i första hand på social utveckling. Därför vore elementär undervisning den första punkten i varje utvecklingsprogram och kampen mot analfabetismen en grundläggande faktor för människans infogande i samhället.

Det konstateras, att den alltför stora befolkningstillväxten vållade stora bekymmer för utvecklingsfrågan genom att människorna förökades i snabbare takt än de disponibla medlen för utkomst och livsuppehälle, något som stimulerat initiativ att tillgripa vissa radikala medel för att hämma befolkningsöverskottet. Statens rätt att ingripa genom lämplig upplysning och åtgärder medges i encyklikan, men en förutsättning härför vore att dessa anpassades till sedelagens

krav och respekterade föräldrarnas legitima frihet, vilka i sista hand hade rätt att bestämma det antal barn, de kunde ha ansvar för. Denna formulering har föranlett åtskilliga kommentatorer att presumera, att katolska kyrkan ej längre strikt vidhölle sin traditionella uppfattning om livets helgd utan vore beredd att åtminstone i någon utsträckning tillmötesgå kraven på "family planning" och andra härmed jämförbara åtgärder. Denna tolkning har emellertid bestämt avisats från auktoritativt håll i Vatikanen bl. a., där man hänvisar till att encyklikan står i full överensstämmelse med kyrkans tidigare ståndpunkter samt till att påven själv förbehållit sig att i sinom tid ex officio klarlägga kyrkans aktuella position.

Utveckling av mänskligheten

I encyklikans andra del utvidgar påven utvecklingsproblemet i ett planetariskt perspektiv till att omfatta alla nationer, varvid som ett ledmotiv framhålles den solidariska plikten hos de rika att hjälpa de fattigare länderna. Paulus VI anknuter till sin appell i Bombay 1965, vari efterlystes konkreta medel och praktiska möjligheter för en global samverkan till gemensamt utnyttjande av disponibla tillgångar och på så sätt förverkliga en sannskyldig (äkta) gemenskap av alla länder och folk. Denna plikt som åvilade samtliga nationer men i första hand de mest gynnade, pre-

siceras under en trefaldig aspekt: plikt till solidaritet (hjälp åt u-länderna); plikt till social rättvisa (tillrättaläggande av obilliga handelsförhållanden) mellan starka och svaga nationer; plikt till universell kärlek och broderskap samt skapande av en humanare värld. Frågorna äro allvarliga, säger påven, ty svaren härpå vore avgörande för världscivilisationens framtid.

Kampen mot fattigdom och elände vore nödvändig och trängande men ej nog. Det gällde härutöver att åstadkomma en värld, där varje människa utan hänsyn till ras, religion eller nationalitet kunde leva ett mera fullt mänskligt liv, befriad från det slaveri som människor och en otillräckligt behärskad natur påtvingade henne.

Plikten till solidaritet ålåg såväl människorna som nationerna. Inget folk hade rätt att använda sin rikedom och överflöd för egen räkning. Påven anser, att alla hjälpsatser måste kanaliseras i en stor gemensam planering genom internationellt samarbete och förnyar med stark emfasis sitt i Bombay framförda konkreta förslag om upprättande av en världsfond med medel huvudsakligen från militära utgifter både för att avhjälpa den akuta nöden och stimulera det fortsatta utvecklingsarbetet. Fonden borde tjäna både som symbol och medel att övervinna en ofruktbar rivalitet och inleda en givande och fredlig dialog mellan folken. Mul-

tilateral och bilateral avtal kunde lämpligen inbyggas i ett internationellt samarbetsprogram. Fonden kunde förutsättas medföra åtskilliga fördelar såsom minskande resp. undanröjande av ömsesidig misstro, neokolonialistiska påtryckningar, undvikande av en del onödiga utgifter och slöseri i u-länderna av prestigeskäl, rädsla för upp- rustningsändamål etc.

En veritabel och genuin dialog mellan bidragsgivare och mottagare betecknas som i högsta grad nödvändig och gynnsam för båda parterna såväl ur ekonomisk, politisk som psykologisk synpunkt.

Rättvisa i handelsutbytet

Föreliggande avsnitt ägnar huvuduppmärksamheten åt vad som i korthet betecknas som rättvisa i handelsutbytet och är välkänt för alla som haft anledning att syssla något med u-landsfrågor. Det framhålls att hjälpen till u-länderna tekniskt och ekonomiskt sett riskerade att bli mer eller mindre illusorisk och leda till misstroende och ytterligare accentuering av den rådande tendensen att de rika länderna bli rikare och de fattiga fattigare, därest ej full klarhet vunnits därom att enbart ett "fritt" varuutbyte ej längre kunde reglera de ekonomiska förbindelserna mellan välbärgade industriländer med stigande exportpriser å huvudsakligen industriprodukter och fattiga länder med deras utförsel främst av råvaror och jordbruksprodukter

till starkt fluktuerande priser. Paulus VI erinrar om Leo XIII:s pläderande för förutsättningarna för rättvisa arbetsavtal som han utsträcker till det internationella planet. Den sociala rättvisan krävde att den internationella handeln etablerade åtminstone en viss likhet i möjligheterna för båda parterna, för att kunna kallas mänsklig och etisk. Detta vore en framtida målsättning, som emellertid redan nu måste förberedas, med brett upplagda internationella konventioner, innehållande allmänna normer för prisreglering, garanterande av viss produktion och stödjande av nya industrier etc.

Det tredje avsnittet i den andra delen betitlas "universell kärlek" eller broderskap. Påven konstaterar inledningsvis helt kort att världen är sjuk men att det onda ej berodde så mycket på det improduktiva sätt, varpå dess tillgångar utnyttjades eller monopoliserades av några få, utan närmast på avsaknad av broderskap mellan människorna och folken. I en senare kommentar i ämnet säger Paulus VI, att huvudanledningen till de stigande olikheterna i världen var att flertalet människor vore i avsaknad av kollektiv lojalitet vis å vis människosläktet i sin helhet.

Till sist understrykes ännu en gång hur omfattande och trängande de uppgifter vore som måste lösas. Timmen för skridande till handling hade slagit. Så många olyckliga familjers öde, oskyldigas

liv, världens fred och civilisationens framtid stod på spel.

Av ovanstående rader torde framgå, att den påvliga rundskrivelsen understryker nödvändigheten av att planer för den internationella rättvisans förverkligande skyndsammast förberedas och genomföras, men samtidigt utgår ifrån att detta endast kan ske gradvis och på lång sikt. På ett mera konkret sätt än tidigare bebådas från kyrkans sida ett konkret aktionsprogram för stimulerande och främjande av de i encyklikan förutskickade målsättningarna. I enlighet med en av Vatikanconciliet uttryckt hemställan har påven i början av innevarande år tillsatt en kommission under ordförandeskap av kardinal Roy (Kanada) benämnd "Justitia et Pax", vars grundstadga är "Populorum Progressio". Kommissionen, som hittills (sept. 1967) endast haft en plenarsession, har bl. a. fått i uppdrag att i första hand stimulera och koordinera den katolska kyrkans egen verksamhet för internationell rättvisa och fred även som förbereda kontakter och samarbete med internationella organisationer, andra kyrkliga instanser samt regeringar och myndigheter i detta syfte. Vidare studeras vissa konkreta handlingsprogram, varvid i första hand märkes en förutskickad kampanj på ekumenisk basis

i syfte att förmå vederbörande regeringar att fullfölja sina åtagna engagement att avsätta minst 1 procent av sin nationella inkomst för en effektivare hjälp åt u-länderna. Dessutom överväges planer att i olika former instruera och informera folkopinionen i olika länder om grundsatserna för genomförande av internationell fred och rättvisa.

Även om Paulus VI:s utvecklingsprogram och riktlinjerna härför som han själv antytt ytligt sett kan förefalla väl utopiska i vår söndrade och disharmoniska värld av idag, torde det ej vara lätt även för sådana som ej acceptera encyklikans religiösa grundval att uppställa ett effektivt motalternativ härtill. Flera av påvens synpunkter och grundsatser ha ju även anbefallits och omfattats av internationella organisationer inom och utom Förenta Nationerna. Det kunde utan tvivel vara värdefullt om kontakter och samarbete i lämplig form med kyrkliga och världsliga instanser även kunde etableras mellan "Justitia et Pax" och vårt land, där en omfattande opinion med stigande uppmärksamhet intresserar sig för åtskilliga av de i encyklikan behandlade spörsmålen, såsom hjälpen till u-länderna, de mänskliga rättigheternas främjande och fredssträvandena.